

Počátky recepce Kunderova díla ve Francii

Lenka Suchomelová

Univerzita Karlova v Praze

z.lenicka@centrum.cz

BEGINNING OF KUNDERA'S WORK RECEPTION IN FRANCE

The article describes the reception of the since it's beginning in 1957 until his resettlement to France in 1975. Its text largely attends to the reception of the novel *The Joke* which opened the door into French literary world for Kundera not only for its unexceptionable qualities but also because of the circumstances of its publication. The article also displays the beginning of political interpretation of Kundera's books which he will try to shake of himself in following decades. The article shows the popularity of Kundera's work in France in the beginning of the 70's when he is perceived as a dissident, a witness to the life behind the iron curtain and at the same time as the point of reference for almost every mention about Czechoslovak culture. Except for *The Joke*, the article is also dedicated to the reception of *The Owners of the Keys*, *Laughable Loves* or the novel *Life is Elsewhere*.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Milan Kundera — recepcce — Francie — Žert — interpretace

Milan Kundera — reception — France — *The Joke* — interpretation

O Kunderově díle bylo ve Francii, stejně jako všude po světě, napsáno hodně. V našem článku se zaměřujeme na první zprávy o Milanu Kunderovi a jeho díle ve francouzském tisku, a to až do roku 1975, kdy do Francie odjel natrvalo. Jaká pověst a jaké informace předcházely velkého spisovatele v jeho nové vlasti?

První zmínku o Milanu Kunderovi jsme objevili v patrně nejprestižnějším francouzském deníku *Le Monde* v roce 1957, kdy si jeho tvorby všímá Benjamin Goriely a uvádí ji jako příklad „revolty“ proti socialistickému realismu v tehdejším Československu:

Revolta proti socialistickému realismu je rozpoutána v Jugoslávii a dalších lidově demokratických zemích. Bojují proti němu především Kott (Polsko), Sveto Loukatch, Michitch, Kos (Jugoslávie) a Milan Kundera (Československo).¹

1 Goriely, Benjamin. „Littérature et politique.“ *Le Monde*, 19. září 1957: „La révolte contre le réalisme socialiste est ouverte en Yougoslavie et dans plusieurs pays de démocratie populaire. L'assaut est donné par Kott (Pologne), Sveto Loukatch, Michitch, Kos (Yougoslavie) et Milan Kundera (Tchécoslovaquie).“ Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1957/09/19/litterature-et-politique_2324619_1819218.html#O3pQWoybUqpVfvIf.99 [cit. 5. června 2015].

Kundera je tu jmenován mezi těmi, kdo bojují za oprostění literatury od komunistické ideologie a jakékoli politiky. Později tento svůj ideál autor podrobně rozpracuje ve svých eseích a teoretických textech o románu.

S Kunderovou tvorbou jako takovou se francouzští čtenáři mají možnost ve svém jazyce setkat o sedm let později, kdy ve Francii vychází první povídka Milana Kundery v překladu Françoise Kérela v časopise *Les Lettres françaises*. Jde o „Zlaté jablko věčné touhy“ ze *Směšných lásek*. Kérel text doplňuje o poznámku představující pražského spisovatele francouzskému publiku. Povídka zde tak vychází ještě dříve než v Československu, kde se poprvé objevila až ve *Druhém sešitě směšných lásek*.²

Kunderovu hru *Majitelé klíčů* zaznamenávají Francouzi již v roce 1965, tedy tři roky po její československé premiéře. Krejčovo pojetí hry chválí Amber Bousoglou.³ Na prkna francouzské divadelní scény se tato hra dostává až o čtyři roky později, kdy je uvedena v Comédie du Nord v Tourcoing⁴ pod názvem *Les Propriétaires des clefs*⁵ a v rámci Československého týdne v Amiens, jenž si klade za cíl blíže diváky seznámit s československou literaturou a uměním před Pražským jarem (kromě Kunderovy hry je zde představena rovněž Havlova *Zahradní slavnost a Pět holek na krku* Evalda Schorma).⁶ Simone Benmussa si ve své recenzi Kunderova dramatu všimá kařkovských motivů, kritiky průměrnosti, ale zejména otázek hrdinství a odboje: „Nejedná se jen o odboj, který se historicky odehrál za druhé světové války, ale především o odboj proti všem organizovaným silám, u kterých hrozí, že se promění v hákový kříž.“⁷ Odbojáři jsou obecně vnímáni jako hrdinové a sami se za ně také většinou považují. Autor si pokládá otázku, zda jsou ale skutečně všechny jejich činy hrdinské. Jiné recenze zaznamenávají pouze rovinu protinacistického odboje,⁸ nebo neustálého konfliktu „těch, co bojují, proti těm, co se na stávající systém adaptují“.⁹

2 Kundera, Milan. *Druhý sešit směšných lásek*. Praha : Československý spisovatel, 1965.

3 Bousoglou, Amber. „V. — La révolte contre le roi aux oreilles d'âne.“ *Le Monde*, 8. července 1965. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1965/07/08/v-la-revolte-contre-le-roi-aux-oreilles-d-ane_2178924_1819218.html#Xdq64aCdt3FqAFMZ.99 [cit. 4. června 2015].

4 [s. a.] „Euvres de Milan Kundera.“ *Liberté*, vol. 21, n°1, 1979, s. 67–68. Dostupné z: <http://id.erudit.org/iderudit/601322ac> [cit. 9. května 2015].

5 Benmussa, Simone. „Kundera au théâtre.“ *Quinzaine Littéraire*, n°67, 16. února 1969.

6 Charnay, Amélie. *La réception du théâtre de Václav Havel en France de 1964 a 1989*. Mémoire de maîtrise d'Histoire. Directeur de recherche. M. le professeur Bernard Michel. Université Pantheon-Sorbonne, UFR d'histoire, červen 1999, s. 13.

7 Benmussa, Simone. „Kundera au théâtre.“ *Quinzaine Littéraire*, n°67, 16. února 1969. „Il ne s'agit pas là seulement de la Résistance qui, historiquement, se situe pendant la dernière guerre, mais essentiellement d'une résistance à toutes les forces organisées qui risquent de prendre un moment forme de croix gammée.“

8 Sueur, Georges. „Lille: deux objectifs pour le C.D.N. et le T.P.F. la jeunesse et un public agissant.“ *Le Monde*, 4. listopadu 1968. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1968/11/04/lille-deux-objectifs-pour-le-c-d-n-et-le-t-p-f-la-jeunesse-et-un-public-agissant_2487801_1819218.html#qpzoz8e8Lj39ouvs.99 [cit. 4. června 2015].

9 Tourcoing, G. S. „André Reybaz crée une pièce de l'écrivain tchèque Kundera.“ *Le Monde*, 21. ledna 1969. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1969/01/21/tourcoing-andre-reybaz-cree-une-piece-de-l-ecrivain-tcheque-kundera_2422130_1819218.html#QxAMATLeQg65Me9e.99 [cit. 4. června 2015].

Další drobné zmínky o Kunderovi nacházíme ve francouzských médiích v souvislosti se IV. sjezdem Svazu československých spisovatelů, který se konal ve dnech 27.–29. června 1967. Francouzi ho zaznamenali na podzim téhož roku.¹⁰ Nicméně ve větší míře se ve Francii začíná mluvit o Československu i Kunderovi především v souvislosti s Pražským jarem 1968.¹¹ Michel Tatu se v několika článkách pro *Le Monde* věnuje politické situaci v Československu před srpnem 1968 a často se zmiňuje i o Kunderovi a dalších významných osobnostech tehdejšího československého veřejného života. V některých případech cituje i pasáže z Kunderových článků pro *Literární listy*,¹² týkajících se především hrožící sovětské agresí. Podobně jako u nás i ve Francii (Polsku, Německu, USA a dalších zemích) v této době výrazně sílí společenské napětí, byť z poněkud odlišných příčin. Zatímco Francouzi, zejména levicově orientovaní studenti, demonstrují v duchu hesla „užívat si bez překážek“¹³ především proti tehdejší konzervativní společnosti, materialismu a konzumnímu životu, v Československu se celá společnost snaží vyjádřit odpor proti totalitě a komunistické ideologii, opírající se o evropské humanistické a demokratické hodnoty. Částečně pod vlivem amerického hnutí hippies se i mladí Francouzi snaží vydobýt si lepší studijní podmínky (především změnu školského systému), více sexuální svobody a demokratičtější přístup konzervativní vlády. Studentské nepokoje vrcholí v květnu 1968, nakonec se šíří do celé společnosti a postupně vyvolávají četné kulturní, politické i ekonomické reformy nejen v oblasti vzdělávání. Můžeme říct, že v obou zemích šlo o zpochybnění hodnotového i politického systému nastoleného po druhé světové válce, o propagaci socialismu v jiné než sovětské podobě či o určitou redefinici evropanství.¹⁴ Zatímco v Praze se bojovalo za nezávislost kultury na politice a ideologii, v Paříži se demonstranti

10 Tatu, Michel. „La direction du parti engage une grande campagne pour reprendre en main les écrivains.“ *Le Monde*, 2. října 1967. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1967/10/02/la-direction-du-parti-engage-une-grande-campagne-pour-reprendre-en-main-les-ecrivains_2631519_1819218.html#u1g8w2vHt04uYtaQ.99 [cit. 4. června 2015].

11 Tatu, Michel. „La session du comité central ouvre une ère de consolidation après la campagne de „défoulement.“ *Le Monde*, 8. dubna 1968. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1968/04/08/la-session-du-comite-central-ouvre-une-ere-de-consolidation-apres-la-campagne-de-defoulement_2489784_1819218.html#j0KjZZxCqUeWBjO.99 [cit. 4. června 2015]. Dále Tatu, Michel. „La rencontre à Bratislava des Tchécoslovaques et des Cinq de Varsovie porterait uniquement sur le renforcement de la coopération M. Dubcek s'adresse au pays: L'armée tchécoslovaque est une garantie suffisante pour la protection de nos frontières.“ *Le Monde*, 3. srpna 1968. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1968/08/03/la-rencontre-a-bratislava-des-tchecoslovaques-et-des-cinq-de-varsovie-porterait-uniquement-sur-le-renforcement-de-la-cooperation-m-dubcek-s-adresse-au-pays-l-armee-tchecoslovaque-e_3066049_1819218.html#rQo-C1COU7jeeMvIk.99 [cit. 4. června 2015].

12 Tatu, Michel. „Après Varsovie — tension.“ *Le Monde*, 12. srpna 1968. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1968/08/12/i-apres-varsovie-tension_2486000_1819218.html#Ctbb6HOojAL9ur7H.99 [cit. 4. června 2015].

13 Rupnik, Jacques. „Les deux Printemps de 1968.“ *Études*, n° 4085. Paris : Mai 2008, s. 585–592. „Jouer sans entrave.“

14 Tamtéž.

snažili z kultury a univerzit udělat zbraň použitelnou k politickému boji. V obou zemích tato názorová rozpolcenost vedla k velkému rozkvětu kultury. Dodnes patří francouzská i československá šedesátá léta k tomu nejlepšímu, co kultury obou zemí z dvacátého století vytěžily. Ve Francii je Pražské jaro často vykládáno jako československé vítězství kultury nad politikou.¹⁵

V souvislosti s Pražským jarem roste ve Francii zájem o československou kulturu. Kundera, coby jeden z jeho aktérů, který má od počátku blízko k francouzské literatuře a současně v té době začíná uveřejňovat své knihy ve Francii, se tak pro Francouze přirozeně stává jakýmsi průvodcem nejen po československém kulturním světě, ale i obecně po světě za železnou oponou. Francouzské publikum v československé kultuře šedesátých let oceňuje především otevřeně ztvárňované erotické motivy (*Ostře sledované vlaky*, *Sedmikrásky*, *Žert*), které postrádá v soudobé ruské nebo polské kultuře.¹⁶

U příležitosti Pražského jara vychází dokonce zvláštní číslo Sartrova časopisu *Les Temps Modernes* věnované Československu.¹⁷ V předmluvě André Gorz¹⁸ představuje soubor statí sebraný v zimě 1967–1968. Ten má být ukázkou boje československých intelektuálů proti komunistické moci a zkorumpovanému socialismu, který zdegeneroval na diktaturu aparátu. Gorz hovoří o „diktatuře průměrnosti, hlouposti, primitivismu a slepého následování“.¹⁹ Socialismus by měl být takový, aby spolu mohli dělníci i intelektuálové diskutovat o podmínkách práce jako rovní s rovnými, ale v Československu nemají intelektuální ani individuální svobody žádnou hodnotu. V rámci Pražského jara se zdá, že boj za svobodu a autokritiku socialismu je vyhraný, jedná se však jen o virtuální a provizorní vítězství. Československý socialismus se snaží prokázat svou nadřazenost nad kapitalismem, což by mohl uskutečnit ne ekonomicky, ale pouze kulturou života, když vytvoří skutečnou sociální kulturu.²⁰ V čísle jsou uvedeny studie a projevy týkající se IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, a především společenské a politické situace v Československu.²¹

Krátce po vpádu vojsk Varšavské smlouvy na území Československa vychází ve Francii *Žert*. Již o dva roky dříve přinesl Antonín Liehm rukopis románu Louisi Aragonovi. Ten Liehma hned následujícího dne zavedl ke Claudiu Gallimardovi, aby mu vysvětlil důležitost tohoto díla.²² Současně se Aragon zaručil za Liehmův úsudek

15 Tamtéž.

16 Podle Jeana-Pierra Salgase.

17 Sartre, Jean Paul. *Les Temps Modernes – Tchecoslovaquie*. N°263, duben 1968.

18 Gorz, André. „Un socialisme à refaire“. *Les Temps Modernes – Tchecoslovaquie*, N°263, duben 1968.

19 Tamtéž. „dictature de la médiocrité, de la bêtise, du primitivisme, du suivisme“.

20 Tamtéž.

21 Sartre, Jean Paul. *Les Temps Modernes – Tchecoslovaquie*. N°263, duben 1968. Příspěvky: Ilios Iannakakis: Naissance d'une opposition socialiste au sein du socialisme (25 mars 1968), Franco Bertonne: Les intellectuels et le pouvoir, Milan Kundera: Culture et existence nationale, Antonín Liehm: Pour une politique culturelle socialiste, Entretien avec Ludvík Vaculík (Antonín Liehm).

22 Liehm, Antonín J. „Mon Aragon“. *Le Monde*, 24. září 1997. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1997/09/24/mon-aragon_3780038_1819218.html#hm7xo37RZMi-srrfp.99 [cit. 27. září 2016].

a sám se nabídl, že napíše předmluvu, což románu víceméně automaticky zajistilo okamžitou pozornost v literárním světě.²³ Aragon měl k Československu vřelý vztah: na Karlově univerzitě získal v roce 1962 čestný doktorát,²⁴ kromě toho se podílel na vydání děl Julia Fučíka a Vítězslava Nezvala ve Francii. S Kunderou se mohl osobně potkat během svých předchozích návštěv Prahy. Nermalou roli v okamžitém úspěchu Kunderova románu bezesporu hrály i události srpna 1968 v Československu. Vpád vojsk Varšavské smlouvy byl ve Francii mnohými, v čele s generálem De Gaullem, veřejně odsouzen. Řada francouzských intelektuálů vyjadřovala okupované zemi solidaritu, která se projevovala zájmem o zpravodajství z okupované země, a především rostoucím zájmem o její kulturu. Do povědomí se kromě Kundery stále více dostávala jména jako Václav Havel, Josef Škvorecký, Antonín Jaroslav Liehm, Bohumil Hrabal, Miloš Forman, Věra Chytilová a další. Nejvýrazněji bylo slyšet patrně Louise Aragona, který kromě výše zmíněné předmluvy uveřejnil na stránkách svého časopisu *Les Lettres françaises* články odsuzující sovětskou invazi,²⁵ zejména kritizoval lživou záminku hovořící o „kontrarevoluci“ v zemi.²⁶

Kunderovi však tato situace paradoxně pomohla k tomu, aby se prakticky ze dne na den ve Francii stal známým, obdivovaným a uznávaným autorem. Nutno dodat, že jeho dílo v této době přitahuje především levicově orientované francouzské publikum a vzhledem k uvedeným událostem je jeho román chápán jako aktuální svědectví.²⁷ Díky francouzskému vydání se kniha rozšířila prakticky do celého světa.

Nicméně *Žert* nebyl ve Francii vnímán ani tak jako románový příběh lásky, jak jej vykládá sám spisovatel a jak byl mnohdy interpretován po svém vydání v Československu. Francouzské interpretace a recenze se většinou zaměřovaly na politické a historické či společenské otázky. Jedna z mála recenzí, které sice uznávají ideologické vyznění románu *Žert*, ale zároveň upozorňují i na milostný lidský příběh, vychází v *Le Monde* v listopadu 1968.²⁸

Žert je bezesporu tím vším [„ideologickým románem *par excellence*“]. Ale současně, jestli ne především, je to velký román tělesné lásky, často hluboká

23 Podle vzpomínek Antonína Liehma.

24 Liehm, Antonín J. „Mon Aragon.“ *Le Monde*, 24. září 1997. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1997/09/24/mon-aragon_3780038_1819218.html#hm7xo37RZMisserfp.99 [cit. 27. září 2016].

25 Hayat, Cécile. *Les relations franco-tchecoslovaques, 1948-1969: la stratégie française, entre espérances et désillusions*. Mémoire de maîtrise. Sous la direction de Robert Frank et de Marie-Pierre Rey. Paris I, Histoire de l'Europe centrale, 1997–8, s. 148–150.

26 Příkladem může být článek „J'appelle un chat un chat.“ *Les Lettres françaises*, 11. září 1968, n° 1248.

27 Rolin, Gabrielle. „Une rentrée littéraire vaillante mais un peu grise du côté du roman français.“ *Le Monde*, 31. srpna 1968. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1968/08/31/une-rentree-litteraire-vaillante-mais-un-peu-grise-i-du-cote-du-roman-francais_3066157_1819218.html#zvzCVbpdjP5LG4FZ.99 [cit. 12. června 2015].

28 P. R. „*La Plaisanterie*, de Milan Kundera.“ *Le Monde*, 9. listopadu 1968. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1968/11/09/laplaisanterie-de-milan-kundera_2487475_1819218.html#oPePY0jk4pYFBud2.99 [cit. 4. června 2015].

a originální reflexe lidského osudu a jeho společných prvků ve všech režimech, jakými jsou mládí, stárnutí, vykořenění, nicotnost a potřeba činnosti.²⁹

Podle autora je Kundera „střízlivým analytikem socialistické reality a současně křehkým básníkem věci lásky“.³⁰

Za první vlašťovku politické interpretace *Žertu* můžeme považovat článek Pavla Tigrida uveřejněný ještě před tím, než byla kniha vydána. Tigrid v úvodu svého článku „Vingt ans après“³¹ ze *Žertu* i cituje. Román podle něho dokumentuje především revoluční odhodlání mladých komunistů:

Citace pochází z románu *Žert* (brzy vyjde v nakladatelství Gallimard) českého spisovatele Milana Kundery. Velmi věrně popisuje revoluční horlivost planoucí v srdcích mnohých komunistů ještě před dvaceti lety v únoru 1948.³²

Nicméně na počáteční politické a ideologické čtení Kunderových děl má z velké části vliv Aragonova předmluva k *Žertu*. Aragon zde nejprve vytváří Kunderův medailonek, v němž zmiňuje jeho komunistickou minulost, básnickou i dramatickou tvorbu a překlady Apollinaira do češtiny, včetně studií zabývajících se básnickým dílem. Ve své předmluvě nazvané „Román, který považuji za hlavní dílo“³³ Aragon oceňuje Kunderův román jako „jeden z největších románů dvacátého století“ a zároveň ho používá jako důkaz toho, že románový žánr je pro člověka bažícího po poznání pravdy zcela nezbytný. Román totiž dokáže ukázat skutečnosti, jež by jinak zůstaly skryté.

Když říkám, že Kunderův román dokáže více než všechny představitelné i nepředstavitelné politické dokumenty osvětlit situaci, která tam panuje více než dvacet let a opravdovou tragédií, jejímiž jsme dnes svědky [...] ano, ve světle nových událostí mi *Žert* vysvětlil nevysvětlitelné, přestože kniha nemluví, obohatila naše oči a uši v novinách a rozhlase. Je třeba číst tento román, je třeba mu věřit.³⁴

29 Tamtéž. „*La Plaisanterie* est sans doute tout cela. Mais elle est en même temps, sinon avant tout, un grand roman de l'amour charnel, une réflexion souvent profonde et originale sur la destinée humaine et ses données premières communes à tous les régimes, tels la jeunesse, le vieillissement, le déracinement, la vanité ou la nécessité de l'action.“

30 Tamtéž. „... l'analyste lucide d'une réalité sociale et le poète subtil des choses de l'amour.“

31 Tigrid, Pavel. Vingt ans après. *Le Monde*, 23. února 1968. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1968/02/23/vingt-ans-apres_2478249_1819218.html#QWHP5E7O4C TOqmK.99 [cit. 4. června 2015].

32 Tamtéž. „La citation est tirée du roman *la Blague* (à paraître sous peu chez Gallimard) de l'écrivain tchèque Milan Kundera. Elle décrit très fidèlement l'ardeur révolutionnaire qui brûlait alors dans le cœur des nombreux communistes il y a juste vingt ans, au moment du coup de Prague.“

33 Aragon, Louis. „Ce roman que je tiens pour une œuvre majeure.“ In Kundera, Milan: *La Plaisanterie*, Paris : Gallimard, 1968, s. 1–6.

34 Tamtéž, s. 4: „Quand je dis que le roman de Kundera, plus que tous les documents politiques imaginables et inimaginables, éclaire la situation qui s'est en pres de vingt ans créé, et a la vraie tragédie de quoi nous assistons aujourd'hui [cit. ...] oui, dans le développe-

Román se podle něho stává svědectvím o tom, co chtěli politici ukrýt, a poskytuje tak francouzským čtenářům potřebný kontext, který by jinak zůstal utajen. Aragon vyjadřuje svou lásku k Československu i šok ze srpnových událostí. Obává se „Biaffry ducha“³⁵ v naší zemi, což jen dokládá, jak tragicky a beznadějně tehdejší situaci viděl.³⁶ Aragonova přemluva zajistila románu okamžitou pozornost médií a obrovskou popularitu.³⁷ Předmluva neprošla bez povšimnutí ani v Sovětském svazu, který se krátce nato v únoru 1969 rozhodl zakázat distribuci Aragonových *Francouzských listů*. Mezi důvody k tomuto zákazu časopisu na celém území Svazu byly uvedeny jednak články týkající se vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa, jednak Aragonova předmluva k *Žertu*.³⁸ To, že Aragon mluvil v souvislosti se sovětskými vojsky o „okupaci“, se však nelíbilo ani některým Čechům, např. Jiřímu Tauferovi:

Taufer vyčítá Aragonovi, že použil slovo „okupace“, a prohlašuje: Jestliže používáte tento termín, který je nejhrubším označením pro zásah, abyste nepřímo označil socialistické spojení socialistického Československa jako okupanty, neuvědomujete si, že si půjčujete tuto urážku ze slovníku našich a zahraničních reakcionářů.³⁹

Po letech se k Aragonově předmluvě vrací francouzský měsíčník *Le Franc-Tireur*, který na počátku roku 1982 vydává její parodii. Šéfredaktor Guy Konopnicki, bývalý

ment des faits, la lumière de La Plaisanterie m'expliquait l'inexplicable, et cela même dont le livre ne parle pas, et qui a enrichi nos yeux et nos oreilles, dans les journaux, les radios. Il faut lire ce roman, il faut le croire.“

35 Tento obrat je citován prakticky ve všech článcích, které se o Aragonově předmluvě zmiňují. Např. Casanova, Philippe: „Chronique politique.“ *La Revue administrative*, n°125, září-říjen 1968, s. 649–652.

36 Aragon, Louis. „Ce roman que je tiens pour une œuvre majeure.“ In Kundera, Milan: *La Plaisanterie*, Paris : Gallimard, 1968, s. 6. „Je me refuse à croire qu'il va se faire là-bas un Biaffra de l'esprit. Je ne vois pourtant aucune clarté au bout de ce chemin de violence.“

37 „Je me refuse à croire qu'il va se taire là-bas un Biafra de l'esprit.“ *Le Monde*, 11. října 1968. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1968/10/11/je-me-refuse-a-croire-qu-il-va-se-taire-la-bas-un-biafra-de-l-esprit-ecrit-m-louis-aragon_2492721_1819218.html#QQE5Oa9VS2EHMoV1.99 [cit. 4. června 2015].

38 „Les Lettres françaises indésirables en U.R.S.S.“ *Le Monde*, 6. února 1969. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1969/02/06/les-lettres-francaises-indesirables-en-u-r-s-s_2428792_1819218.html#GPB38sJxZRkm4ZkY.99 [cit. 4. června 2015].

39 „L'organe des syndicats attaque M. Aragon.“ *Le Monde*, 10. listopadu 1969. Dostupné z: En savoir plus sur http://www.lemonde.fr/archives/article/1969/11/10/l-rgane-des-syndicats-attaque-m-aragon_2442772_1819218.html#1Q7z52pEWTAhVqMI.99 [cit. 4. června 2015]. „M. Taufer reproche à M. Aragon d'avoir employé le mot ‚occupation‘ et déclare: ‚Si vous employez ce terme, qui est la forme la plus grossière de l'immixtion, pour désigner indirectement les alliés socialistes de la Tchécoslovaquie socialiste comme occupants, vous ne vous rendez pas compte que vous empruntez cet outrage au vocabulaire de notre réaction intérieure, ainsi que de la réaction internationale.‘“

člen Svazu komunistických studentů, se vyjadřuje kriticky zejména k Aragonově vyjádření o „biafře ducha“ a o jeho pozdější kritice situace v Polsku.⁴⁰

Jak už bylo řečeno, většina recenzí Kunderova prvního románu se zaměřovala na ideologické aspekty díla. Jednou z těch, která částečně vycházela z autorovy vlastní interpretace, byla recenze, nebo spíše rozhovor s autorem, uveřejněný v *Quinzaine Littéraire*.⁴¹ „Tento román není ideologický. Důležité je psaní nebo akce. Autor nijak nevychází z nedávné minulosti“,⁴² cituje jeho autor Lapouge Kunderu. Přesto upozorňuje i na politickou rovinu díla. Hlavní je sice možná příběh Luciiny nešťastné lásky a další dějové linie, přesto kritik hodnotí jako největší přínos románu to, že čtenářům ukazuje politickou situaci v Československu před Pražským jarem. Kunderovo dílo chápe jako román–svědectví, a to nejen o době, ale i o autorově životě. „Připomínající Kunderův život, nacházíme stejné protiklady, stejné anomálie v jeho románu.“⁴³ Sám Kundera v rozhovoru upozorňuje na některé politické aspekty svého románu:

Vzpomínáte si v mém románu na příběh o moravském folkloru, na naše staré písničky, u kterých se stalinismus snaží zachovat jejich hudební podobu a jejich tradiční obsah nahradit politickými poučkami. To je dost důležité téma, které metaforicky ukazuje situaci, kterou jsme zažili.⁴⁴

Kundera je vnímán především jako jeden ze svědků toho, co se děje „za oponou“. Claude Roy sezval počátkem listopadu 1968 Kunderu, Škvoreckého a Liehma, aby s nimi hovořil o minulosti a budoucnosti českého národa.⁴⁵ Kundera se zde představil jako hrdý český autor. Podle jeho slov je českým autorem dokonce dvakrát: „Protože český spisovatel je už více než půl století dvojnásobně Čechem. Jednak proto, že se v Čechách narodil, jednak proto, že si vybral svou zemi, svůj národ a zvolil si svůj jazyk.“⁴⁶

40 „Franc-Tireur parodie la position d'Aragon sur les événements de Tchécoslovaquie“. *Le Monde*, 5. ledna 1982. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1982/01/05/franc-tireur-parodie-la-position-d-aragon-sur-les-evenements-de-tchecoslovaquie_2898722_1819218.html#fXlZOWiJJOEaQiuLH.99 [cit. 5. června 2015].

41 Lapouge, Gilles. „Milan Kundera nous parle de ‚La Plaisanterie‘“. *Quinzaine Littéraire*, n°60, 1. listopadu 1968.

42 Tamtéž. „Ce roman n'est pas idéologique. L'essentiel est l'écriture ou l'action. L'auteur ne tire aucune leçon de ce récent passé.“

43 Tamtéž. „Si l'on évoque la vie de Kundera, c'est qu'on retrouve les mêmes contradictions, les mêmes anomalies dans son roman.“

44 Tamtéž. „Vous vous souvenez, dans mon roman, de cette histoire du folklore morave, de nos vieilles chansons dont le stalinisme voulait conserver la forme musicale pour en remplacer le contenu traditionnel par un endoctrinement politique. C'est un thème assez important, je lui accorde une signification métaphorique de toute la situation que nous avons vécue.“

45 Roy, Claude. „Milan Kundera, Joseph Skvorecky et Antonin Liehm parlent.“ *Le Monde*, 9. listopadu 1968. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1968/11/09/milan-kundera-joseph-skvorecky-et-antonin-liehm-parlent_2486924_1819218.html#wO4GDUH7qm-VjiCS.99 [cit. 4. června 2015].

46 Tamtéž. „Parce qu'un écrivain tchèque, depuis plus d'un demi-siècle, est deux fois tchèque: d'abord parce qu'il est né en Bohême, et ensuite parce qu'il a choisi sa patrie, voulu sa nation et élu sa langue.“

V roce 1969 *Le Monde* stále sleduje posrpnovou situaci v Československu a zaznamenává obnovení měsíčníku *Plamen*, v němž je Kundera jmenován redaktorem.⁴⁷

Od počátku sedmdesátých let Kunderova hvězda stoupá na francouzském nebi stále výš. Kunderovo jméno se často objevuje v textech o jiných českých autorech, např. Škvoreckém,⁴⁸ Nezvalovi,⁴⁹ Páralovi,⁵⁰ Krejčovi⁵¹ aj. Spisovatel slouží jako čelný představitel československé kultury, jako „referenční bod“, který autoři používají pro usnadnění orientace svých čtenářů. Bývá na něho odkazováno i v textech sovětských autorů.⁵²

Prakticky ve všech kunderovských článcích je po celá sedmdesátá léta připomínán autorův první román – *Žert*. Kundera sám ho při mnoha příležitostech vykládá. Snaží se zabránit politické interpretaci svého díla a upozorňuje na jeho literární a estetickou stránku. V rozhovoru s Normandem Bironem mimo jiné upozorňuje na propracovanou kompozici románu:

Když jsem začínal psát *Žert*, už od začátku jsem například věděl, že román bude rozdělen na sedm částí, z nichž první, třetí a pátá budou vyprávěny hlavní postavou, Ludvíkem, zatímco druhá, čtvrtá a šestá budou vyprávěny jinými postavami a sedmá bude polyfonická, bude současně vyprávěna třemi postavami. Promyšlená konstrukce je pro mě základ. Není to racionální kalkul, ale spíše jakási podvědomá obsese.⁵³

47 „La date des élections législatives sera précisée avant la fin du mois de juin.“ *Le Monde*, 10. února 1969. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1969/02/10/la-date-des-elections-legislatives-sera-precisee-avant-la-fin-du-mois-de-juin_2430879_1819218.html#u6wSSAVP3e3GsM21.99 [cit. 4. června 2015].

48 Bousouglou, Amber. „L'escadron blindé de Josef Skvorecky.“ *Le Monde*, 31. ledna 1970. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1970/01/31/l-escadron-blindé-de-josef-skvorecky_2654414_1819218.html#mrmJKtDOxOfPhwBQ.99 [cit. 9. května 2015].

49 Marcotelles, Louis „Valérie au pays des merveilles d'après Vitezlav Nezval.“ *Le Monde*, 3. března 1971. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1972/03/03/valerie-au-pays-des-merveilles-d-apres-vitezlav-vezval_2380120_1819218.html#Aw9mQrMKFDRB7hA7.99 [cit. 9. května 2015].

50 Wagener, Françoise. „Le petit monde de Vladimir Paral.“ *Le Monde*, 17. ledna 1975. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1975/01/17/le-petit-monde-de-vladimir-paral_2600608_1819218.html#Lf2WF89OQipo7upr.99 [cit. 9. května 2015].

51 Copfermann, Émile. „Les derniers rappels du théâtre Za Branou.“ *Le Monde*, 22. června 1972. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1972/06/22/les-derniers-rappels-du-theatre-za-branou_2391073_1819218.html#Pm8Bel4Jxfl6tlvk.99 [cit. 9. května 2015].

52 Daix, Pierre. „Siniavski conteur fantastique et critique littéraire.“ *Le Monde*, 26. srpna 1973. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1973/08/16/siniavski-conteur-fantastique-et-critique-litteraire_2562018_1819218.html#5srfRFFjCOfdlq6.99 [cit. 9. května 2015].

53 Biron, Normand. „Entretien avec Milan Kundera.“ *Liberté*, vol. 21, n°1, 1979, s. 19–33. Dostupné z: <http://id.erudit.org/iderudit/60129ac> [cit. 9. května 2015]. „En commençant à écrire *La Plaisanterie*, je savais par exemple, dès le commencement, que le roman serait divisé en sept parties dont la première, la troisième et la cinquième seraient racontées

Podle Kundery se nejedná o žádnou magii čísel, je to jen hra. Právě této „hře“ se v pozdějších letech budou kritici hojně věnovat ve svých monografiích.

Žert je kritiky posuzován především coby svědectví o životě v Československu: „O Československu jsem se naučila více při čtení Kunderova *Žertu* než při čtení troj-svazkové historické kompilace...“⁵⁴ *Žert* „je dojemná autobiografie československého lidu mezi lety 1948 a 1964“.⁵⁵ Kundera je citován v článkách zabývajících se situací v Československu. Jeho jméno se objevuje mezi spisovateli, jejichž díla jsou na „indexu“.⁵⁶ Ke skutečným událostem se v Kunderově *Žertu* hledají paralely.⁵⁷

Kritika se dále zabývá *Majiteli klíčů*, kteří se objevují v roce 1973 na scéně v Tours a o rok později v TEP v Paříži.⁵⁸ Nechává vyznít i autorovu interpretaci, která popírá odboj jako hlavní téma hry. Podle Kundery je hlavním tématem ztráta klíčů, na které rodiče kladou přehnaný důraz: „...přehnaná důležitost, kterou majitelé bytu příkládají skutečnosti, že ztratili svazek klíčů a že jim tak zbývají jen dva klíče od vchodových dveří pro čtyři osoby: rodiče, dceru a zete.“⁵⁹ Hra postihuje nejen období německé okupace, ale současně i situaci v Československu v roce 1963. V rozhovoru pro *Liberté* Kundera upozorňuje na absurdní rovinu své hry a dává ji do souvislosti s Ionescovými dramaty:

par le personnage principal, Ludvik, tandis que la deuxième, la quatrième et la sixième le seraient par d'autres personnages et la septième, polyphonique, serait dite par trois personnages à la fois. L'idée de la construction est pour moi une idée fixe, non pas un calcul rationnel, mais plutôt une obsession qui vient du subconscient.“

54 Wagener, Françoise. „LITTÉRATURE. Voix étrangères.“ *Le Monde*, 7. listopadu 2015. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1970/11/07/litterature-voix-etrange-res_3119470_1819218.html#yHqVJRZvLoaum49Z.99 [cit. 9. května 2015]. Ugné Karvéliš: „J'ai plus appris sur la Tchécoslovaquie en lisant la Plaisanterie de Kundera qu'une compilation historique en trois volumes...“

55 Biron, Normand. „Présentation.“ *Liberté*, vol. 21, n°1, 1979, s. 11–15. Dostupné z: <http://id.erudit.org/iderudit/60128ac> [cit. 9. května 2015]. „...c'est l'émouvante autobiographie du peuple tchécoslovaque (presque) tout entier entre 1948 et 1964.“

56 „Le ministre de la culture établit une liste d'auteurs et de livres mis à l'index.“ *Le Monde*, 19. ledna 1971. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1971/01/19/le-ministre-de-la-culture-etablit-une-liste-d-auteurs-et-de-livres-mis-a-l-index_2459166_1819218.html#HzyoPyALefTpFrim.99 [cit. 9. května 2015].

57 Např. aféra Egona Cierneho, slovenského studenta, který se podobně jako Kunderův hrdina dostal před soud kvůli studentskému žertíku. „Au procès de Prague. Une accusée indique dans quelles circonstances elle a donné des indications à la police.“ *Le Monde*, 10. března 1971. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1971/03/10/au-proces-de-prague-une-accusee-indique-dans-quelles-circonstances-elle-a-donne-des-indications-a-la-police_3064646_1819218.html#Zoh6o5IWg77XWSLR.99 [cit. 9. května 2015].

58 [cit. s. a.] „Euvres de Milan Kundera.“ *Liberté*, vol. 21, n°1, 1979, s. 67–68. Dostupné z: <http://id.erudit.org/iderudit/60132ac> [cit. 9. května 2015].

59 Cournot, Michel. „Les Propriétaires des clés“ de Milan Kundera.“ *Le Monde*, 12. dubna 1974. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1974/04/12/les-proprietaires-des-cles-de-milan-kundera_2525912_1819218.html#EQQlqXxVUYxXbZST.99 [cit. 9. května 2015]. „...l'importance excessive accordée par les locataires d'un appartement au fait qu'ils ont perdu un trousseau de clés, et qu'ainsi ils ne disposent plus que de deux clés de la porte d'entrée pour quatre personnes : les parents, la fille, le gendre.“

Tato hra je mnohem blíže Ionescovu divadlu než politické hře. Je to absurdní divadlo situované do konkrétního historického období. Absurdita v této hře nikdy nepřekračuje hranice možného.⁶⁰

Biron si všiml i Kunderovy další hry, *Ptákoviny*, která se krátce dostala na jeviště v Československu. V zahraničí byla uvedena pouze v Jugoslávii, ale nutno říci, že zde slavila nemalý úspěch.⁶¹ Kundera o ní říká:

Ptákovina byla napsána za jeden týden. Je to velmi jednoduchá hra, provokativně jednoduchá a osobně ji mám stokrát raději než *Majitele klíčů*. Bohužel se mnou tento názor skoro nikdo nesdílí.⁶²

Hned na počátku sedmdesátých let ve Francii Kunderovi vychází druhá kniha, tentokrát už v překladu Françoise Kérela: *Risibles Amours*.⁶³ Také ta sklízí nemalý úspěch. Jako příklad uveďme recenzi Clauda Roye, podle níž těchto sedm povídek jen potvrzuje to, co ukázalo už vydání *Žertu*. Mají „...všechny kvality mladého a velkého českého autora — nenucenou eleganci, zvědavého ducha, smysl pro humor, cit pro něhu...“⁶⁴ Roy v Kunderově tvorbě vidí prvky děl Laclosových, Čechovových i myšlenek Freudových, přesto však podle ní zůstává Kundera svůj. Povídky jsou veselé i smutné zároveň a skvěle tak odrážejí realitu života. Všechny se týkají morálky, přesto žádná z nich nesoudí a nedává žádné „mravní ponaučení“. Ukazují však hluboké motivace lidí k různým činům. Kundera jako málokterý autor dokáže zobrazit takovou hloubku lidského konání. Přes jednoduchost jazyka a zápletek není Kundera vůbec jednoduchým autorem. Díky jeho vtipu, ironii, cynismu a eleganci ho Roy řadí k takovým autorům, jakými byli Laclos, Diderot, Crébillon, Sade nebo Vivant-Denon.⁶⁵ V Kunderově nové knize podle něho „[...] humor a nenucená elegance neskrývají smysl a výsměšný, ba dokonce katastrofický dosah hloupého žertu, přesněji řečeno, leitmotivu celého díla.“⁶⁶

60 Biron, Normand. „Entretien avec Milan Kundera.“ *Liberté*, vol. 21, n°1, 1979, s. 19–33. Dostupné z: <http://id.erudit.org/iderudit/60129ac> [cit. 9. května 2015]. „ Cette pièce est beaucoup plus proche du théâtre de Ionesco que d'une pièce politique. C'est un théâtre absurde, situé dans une réalité historique concrète, où l'absurdité ne dépasse jamais la frontière du possible.“

61 Tamtéž.

62 Tamtéž. „*La Sotie* fut écrite en une semaine et c'est une pièce très simple, provocativement simple, et je l'aime personnellement cent fois plus que *Les propriétaires des clés*. Malheureusement presque personne ne partage mon avis.“

63 Roy, Claude. „*Risibles amours* de Milan Kundera.“ *Le Monde*, 25. prosince 1970. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1970/12/25/risibles-amours-de-milan-kundera_2642188_1819218.html#kpKlkJdOtoHL1ERe.99 [cit. 9. května 2015].

64 Roy, Claude. „*Risibles amours* de Milan Kundera.“ *Le Monde*, 25. prosince 1970. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1970/12/25/risibles-amours-de-milan-kundera_2642188_1819218.html#kpKlkJdOtoHL1ERe.99 [cit. 9. května 2015]. „...toutes les qualités du jeune et grand écrivain tchègue — l'élégance désinvolte, l'esprit d'observation, le sens de l'humour et le sentiment de la tendresse...“

65 Tamtéž.

66 „*MÉDICIS ÉTRANGER*: Milan Kundera pour *La vie est ailleurs*“. *Le Monde*, 27. listopadu 1973. Dostupné z: <http://www.lemonde.fr/archives/article/1973/11/27/bull-medicis>

Jacques-Pierre Amette ve své recenzi chválí především autorovu věrohodnost:

Číst Kunderovu sbírku povídek znamená být pozván na schůzku s přáteli, poznat život každého z nich, sedět s ním u jednoho stolu, sdílet lože, jet na prázdniny. Zavíráme knihu s pocitem, že jsme potkali Kláru, Eduarda, Alžbětu...⁶⁷

Líbí se mu také Kunderova hravost: „Kundera si s postavami hraje jako kočka s myší. On je však vždycky tou kočkou.“⁶⁸

Podrobněji se genezi *Směšných lásek* v českém i francouzském prostředí věnuje o mnoho let později François Ricard v „Biographie de l'œuvre“, součásti Kunderova souborného díla publikovaného v Plejádě. Ve shodě s Květoslavem Chvatíkem Ricard považuje *Směšné lásky* za „předehru“ k románovým dílům, přestože celý soubor ve Francii vyšel až po *Žertu*, a to z toho důvodu, že se jedná o první prózy, jednak se už zde ukazuje značná část tematických a formálních prvků, kterým se autor v pozdějších knihách věnuje hlouběji.⁶⁹ Podle Ricardových slov Kundera sám hodnotí šedesátá léta, kdy jednotlivé povídky psal, jako nejšťastnější období svého života. Poslední povídku dopsal těsně před srpnem 1968. Ricard popisuje česká vydání tří sešitů *Směšných lásek* i poslední souborné vydání z roku 1970 (z něhož autor některé povídky vyřadil), a také dvě filmové adaptace (*Nikdo se nebude smát*, Bočan, 1965 a *Já, truchlivý Bůh*, Kachlík, 1969). Na základě prvního z uvedených filmových zpracování se Kundera rozhodl, že již nikdy nesvolí k tomu, aby kdokoliv jiný než on psal scénáře k filmovým adaptacím jeho děl (porušil to pouze u *Nesnesitelné lehkosti bytí* o několik let později). Druhý film, k němuž psal Kundera scénář už sám, měl za následek, že spisovatel povídku vyřadil z definitivní verze *Směšných lásek*, protože scénář k filmové adaptaci považoval za kvalitnější dílo než jeho původní předlohu.

Francouzské vydání *Směšných lásek* se začalo připravovat v nakladatelství Gallimard už na podzim roku 1969. V té době byly hranice ještě otevřené a Kundera si tak mohl přechíst francouzský překlad. Udělal v rukopisu ještě několik drobných změn a následně už v důsledku politických okolností ztratil nad svým dílem ve Francii kontrolu. Ostatní nedostatky tak byly opraveny až v další francouzské edici z roku 1979, na kterou už Kundera ve Francii bedlivě dohlížel. Při další francouzské reedici v roce 1986 čekaly text a pořadí povídek další drobné změny — mimo jiné se z povídky „Doktor Havel po deseti letech“ stala povídka „Doktor Havel po dvaceti letech“. Podle Ricarda zkrátka stárnoucímu Kunderovi nepřipadal doktor Havel po deseti letech

-etranger-milan-kundera-pour-la-vie-est-ailleurs_2546443_1819218.html#vLrV572ClgwKHV85.99 [cit. 9. května 2015]. „...l'humour et l'élégance désinvolte ne masquent pas complètement le sens et la portée dérisoire, pour ne pas dire catastrophique, de la plaisanterie insignifiante, précisément, ce leitmotiv de l'œuvre.“

⁶⁷ Amiette, Jacques-Pierre. „Un romantisme sec.“ *Quinzaine Littéraire*, Revue n°111, 1. února 1971. „Lire le recueil de nouvelles de Kundera, c'est être invité à sortir avec des amis, connaître la vie de chacun, partager la table, le lit, les vacances. On ferme le livre avec l'impression d'avoir rencontré Klara, Edouard, Elisabeth...“

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Ricard, François. „Bibliographie de l'œuvre.“ In: Kundera, Milan: *Œuvre*, Paris : Gallimard, 2011, s. 1405.

„dostatečně starý“.⁷⁰ Překlad *Směšných lásek* do francouzštiny vypracoval François Kérel, který mimo jiné překládal díla Škvoreckého, Havla, Hrabala, Čapka a mnoha dalších českých autorů. Tato překladatelská spolupráce a dlouholeté přátelství trvaly až do uveřejnění *Nesnesitelné lehkosti bytí* v polovině osmdesátých let.⁷¹

Ricard hodnotí francouzské přijetí *Směšných lásek* velmi pozitivně. Připouští, že zejména pravicově orientovaný tisk hledá v povídkách především politické kontexty, nicméně objevuje se i literární hodnocení knihy. Velmi chválí „vizionářství“ Clauda Roye, který Kunderu přirovnává k Diderotovi a moralistům osmnáctého století: Laclosovi, Crébillonovi synovi, Sadovi, Vivantu Denonovi a dalším, tedy autorům „které Kundera v této době ještě ani nečetl“.⁷² Právě toto přirovnání si později bere za svou ústřední hypotézu Jocelyn Maixent při psaní své monografie *Le XVIIIème siècle de Milan Kundera ou Diderot investi par le roman contemporain*, kde porovnává *Směšné lásky* a *Jakuba fatalistu*. Ricard se ve stručnosti věnuje překladům do dalších světových jazyků a popisuje i další osudy sbírky povídek v českém prostředí — jejich zákaz, uveřejnění v Torontu u Škvoreckých v roce 1981 a následně české vydání z roku 1991 v brněnském nakladatelství Atlantis.

Tři roky po *Směšných láskách* se na pultech francouzských knihkupectví objevuje další spisovatelův román, *Život je jinde*.⁷³ První světové vydání románu na začátku října 1973 má na svědomí pařížské nakladatelství Gallimard. Claude Gallimard si totiž z jedné ze svých pražských návštěv přivezl rukopis románu a dal ho přeložit Françoisi Kérelovi. Román slavil ve Francii od začátku velký úspěch, který ještě vzrostl, když několik týdnů po vydání komise v čele s Félicienem Marceauem udělila dílu cenu Médicis étranger.⁷⁴ „Jde o krutou a satirickou metaforu, jejíž rozměr přesahuje hranice normalizačního Československa. Kundera si plně zaslouží uznání, kterého dnes dosáhl.“⁷⁵

V rozhovoru s Normandem Bironem Kundera později vysvětluje, jak přišel k názvu románu:

Je to Rimbaudova věta. Studenti ji psali na zdi jako slogan během revoluce v květnu 68 v Paříži. *Život je jinde*, to je věčná iluze mladých, těch, kteří neprokročili hranici dospělosti: tato touha vstoupit do království skutečného života vyžaduje gesta revoluční mládeže a mladých básníků.⁷⁶

70 Tamtéž, s. 1410.

71 Tamtéž, s. 1411.

72 Tamtéž, s. 1412.

73 Daix, Pierre. „FIGURES DOMINANTES Milan Kundera, le proscrit.“ *Le Monde*, 15. listopadu 1973. Dostupné z: [http://www.lemonde.fr/archives/article/1973/11/15/figures-dominantes-milan-kundera-le-proscrit_3094479_1819218.html#oF5\]l8qz3WhxD3cA.99](http://www.lemonde.fr/archives/article/1973/11/15/figures-dominantes-milan-kundera-le-proscrit_3094479_1819218.html#oF5]l8qz3WhxD3cA.99) [cit. 9. května 2015].

74 Tamtéž, s. 1439–40.

75 Tamtéž. „Il s’agit d’une métaphore cruelle et satirique, dont la dimension passe les frontières de la Tchécoslovaquie normalisée. Kundera mérite pleinement la consécration qui lui est offerte aujourd’hui.“

76 Biron, Normand: „Entretien avec Milan Kundera.“ *Liberté*, vol. 21, n°1, 1979, s. 19–33. Dostupné z: <http://id.erudit.org/iderudit/60129ac> [cit. 9. května 2015]. „C’est la phrase de Rimbaud. Les étudiants révoltés pendant mai 68 à Paris ont écrit cette phrase comme un

Na základě tohoto románu je Kundera ve Francii hodnocen jako jeden z nejlepších československých autorů své generace:

Tři knihy tedy stačí k tomu, aby byl Kundera řazen k nejlepším českým spisovatelům své generace, společně se Škvoreckým a Vaculíkem. Je to generace, jejíž dětství a dospívání bylo poznamenáno německou okupací a poté zavedením socialismu v roce 1948.⁷⁷

Život je jinde bývá srovnáván s Kunderovými předchozími díly, kritici ke Kunderovu jménu přistupují jako k záruce kvality⁷⁸ a úspěšné obchodní značce. Kromě toho, že francouzským čtenářům přináší historické svědectví, je současně kvalitní literaturou:

Vůči těmto moudře napsaným knihám, které mají ještě jednou odmítnout dědictví a současně s ním žertovat, stojí dnes v opozici svědectví, které je často přesahuje, nejen z hlediska dokumentárního, ale i ve spontánní literární hodnotě.⁷⁹

Podle Ricarda je *Život je jinde* spolu s *Paní Bovaryovou* a *Donem Quijotem* jedním z „nejzávažnějších děl, která byla napsána proti poezii“.⁸⁰ Biron zase oceňuje Kunderovu stylistickou vyzrálост: „Nacházíme zde znovu autorův tón, ale tentokrát v plné stylistické vyzrálosti: satirický duch, nesmiřitelný analytický výsměch, sžíravý skepticismus.“⁸¹ Kritiky jsou vůči druhému Kunderovu románu výhradně příznivé a řadí

slogan sur les murs. La vie est ailleurs, c'est une éternelle illusion de la jeunesse, de ceux qui n'ont pas franchi la frontière de l'âge adulte : ce désir d'entrer dans le royaume de la vie réelle commande les gestes des jeunes révolutionnaires et des jeunes poètes.“

77 „MÉDICIS ÉTRANGER: Milan Kundera pour *La vie est ailleurs*.“ *Le Monde*, 27. listopadu 1973. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1973/11/27/bull-medicis-etrananger-milan-kundera-pour-la-vie-est-ailleurs_2546443_1819218.html#vLrV572ClgwKHV85.99 [cit. 9. května 2015]. „Trois livres auront donc suffi à imposer ici Kundera comme un des meilleurs écrivains tchèques de sa génération, avec Skvorecky et Vaculik, une génération dont l'enfance et l'adolescence ont été marquées par l'occupation allemande, puis par l'installation du socialisme en 1948.“

78 Daix, Pierre. „FIGURES DOMINANTES Milan Kundera, le proscrit.“ *Le Monde*, 15. listopadu 1973. Dostupné z: [http://www.lemonde.fr/archives/article/1973/11/15/figures-dominantes-milan-kundera-le-proscrit_3094479_1819218.html#oF5\]l8qz3WhxD3cA.99](http://www.lemonde.fr/archives/article/1973/11/15/figures-dominantes-milan-kundera-le-proscrit_3094479_1819218.html#oF5]l8qz3WhxD3cA.99) [cit. 9. května 2015].

79 Poirot-Delpech, Bertrand. „Moindres mâles.“ *Le Monde*, 6. prosince 1973. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1973/12/06/moindres-males_2559678_1819218.html#2miTZe3SKHlZlbez.99 [cit. 9. května 2015]. « A ces livres savamment écrits pour rejeter une fois de plus l'héritage, et raillés à lui malgré eux, s'oppose ces jours-ci un témoignage qui les dépasse souvent, non seulement en intérêt documentaire, mais en valeur littéraire spontanée. »

80 Ricard, François. „Le point de vue de Satan.“ *Liberté*, vol. 21, n°1, 1979, s. 60–66.

81 Biron, Normand. „Présentation.“ *Liberté*, vol. 21, n°1, 1979, s. 11–15. Dostupné z: <http://iderudit.org/iderudit/60128ac> [cit. 9. května 2015]. „on retrouve le ton propre à l'écrivain,

autora mezi „největší spisovatele století“.⁸² Nicméně nutno dodat, že valná většina interpretací se drží politického výkladu.⁸³

Kundera částečně interpretuje svůj román *Život je jinde* v rozhovoru pro televizi *Ina*. Podobně jako u jiných děl i v tomto případě od počátku věděl, jak hlavní hrdina skončí. Autor přesně promýšlí kompozici, snaží se co nejlépe zvládnout techniku psaní, protože teprve potom se může cítit svobodný a může si s textem začít hrát. Současně přiznává, že je přitahován dvěma nesourodnými tendencemi: fantazií a přísnou analýzou. Snaží se tak ve svých dílech spojit nespojitelné. Každé dílo je podle něho krutou analýzou člověka a světa, ale současně i bláznivou hrou. Kundera je v rozhovoru evidentně překvapen otázkou Vivien Forresterové, která ho upozorňuje na skutečnost, že ve svých románech je daleko krutější k ženám než k mužům.⁸⁴ Na tomto principu později vystaví John O'Bryen celou mongrafii *Milan Kundera and Feminism: Dangerous Intersections*.⁸⁵

V „Biographie de l'œuvre“ François Ricard vysvětluje změnu názvu z původního „L'Âge lyrique“, který se údajně zdál nakladatelům příliš abstraktní.⁸⁶ Ricard upozorňuje na formální a další rysy, které se objevují i v následujících románech, např. na přítomnost snové i realistické dějové linie v jednom plánu, interpretaci různých historických epoch či úvod k úvahovým pasážím hlavního hrdiny.⁸⁷

Ve Francii je během sedmdesátých let Kundera, „autor slavného *Žertu*“,⁸⁸ stále citován v článcích týkajících se politické i kulturní situace v Československu. Připomíná se Aragonova předmluva,⁸⁹ která dokonce znovu vychází v *Les Lettres françaises*.⁹⁰ Kundera se snaží hájit svou koncepci střední Evropy, zcela odlišné od vý-

mais cette fois en pleine maturité stylistique : esprit satirique, implacable dérision analytique, scepticisme caustique.“

82 Ricard, François. „Bibliographie de l'œuvre.“ In: Kundera, Milan: *Œuvre*, Paris : Gallimard, 2011, s. 1441.

83 Tamtéž.

84 Forrester, Vivien. „Milan Kundera.“ *Ina. fr*, 1975. Dostupné z: <http://www.ina.fr/video/CPB76065770/milan-kundera-video.html> [cit. 9. května 2015].

85 O'Bryen, John. *Milan Kundera and Feminism: Dangerous Intersections*. Palgrave Macmillan, 1995.

86 Ricard, François: „Bibliographie de l'œuvre.“ In: Kundera, Milan: *Œuvre*, Paris : Gallimard, 2011, s. 1435–6.

87 Tamtéž, s. 1438–9.

88 Roy, Claude. „Dissoudre le peuple.“ *Le Monde*, 10. června 1970. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1970/06/10/ii-dissoudre-le-peuple_2639341_1819218.html#WTiVXFEL07CEjVXu.99 [cit. 9. května 2015].

89 Duhamel, Alain. „Le Parti communiste et les intellectuels.“ *Le Monde*, 12. ledna 1970. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1970/01/12/le-parti-communiste-et-les-intellectuels_2655095_1819218.html#WBeboPoR54fDeIP8.99 [cit. 9. května 2015].
Nebo „Selon le ministre slovaque de la culture: Louis Aragon est ‚un classique du revisionnisme‘.“ *Le Monde*, 18. listopadu, 1972. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1972/11/18/selon-le-ministre-slovaque-de-la-culture-louis-aragon-est-un-classique-du-revisionnisme_3035285_1819218.html#uvkTIVdPXpM7ZIMl.99 [cit. 9. května 2015].

90 „Le Spiegel‘ publie une liste des signataires de l'appel à l'aide lancé à l'U.R.S.S. en août 1968.“ *Le Monde*, 6. ledna 1971. Dostupné z: <http://www.lemonde.fr/archives/article/1971/01/06/>

chodní kultury. Spisovatel vysvětluje francouzskému publiku, jak vypadá kulturní, především literární, svět v Československu, jak funguje cenzura, index, výsledky, pronásledování, propagování ruské kultury na úkor domácí tvorby apod.⁹¹ Veřejně se vyjadřuje k politické situaci ve své vlasti i v dalších socialistických zemích, především v Maďarsku.⁹² Zabývá se jejich uměním, zejména literaturou, hledá paralely mezi socialistickými autory, seznamuje s jejich dílem francouzské čtenáře. V těchto srovnáních se často opírá o Kafku a jeho romány.

Ne všichni ovšem Kunderovu dílu fandili. Bielsky nazývá Kunderovo dílo, podobně jako Bulgakovovu tvorbu, nehodnou socialistické země a souhlasí s československou cenzurou.⁹³ Deník *Le Monde* v roce 1972 rovněž připomíná československou kritiku Kunderova románu *Žert* v týdeníku *Tvorba*.⁹⁴

Kromě toho, že na počátku sedmdesátých let získává Milan Kundera za *Život je jinde* své první francouzské ocenění Prix Médicis za nejlepší zahraniční román, stává se pro mnohé francouzské kritiky nejen vrcholným reprezentantem československé literatury, ale současně i uznávaným představitelem zahraniční literatury vůbec. Nutno dodat, že v této době je francouzské publikum zaměřeno především na vlastní tuzemskou produkci a o zahraniční romány čtenáři obecně neprojevují příliš velký zájem. Přesto patří Kundera k několika vyvoleným zahraničním autorům pravidelně citovaným mezi nejčtenějšími spisovateli.⁹⁵ Na počátku roku 1974 se Kundera dokonce stává členem komise pro udělování literární ceny Segquier, která si klade za cíl každý rok vybrat jednoho ve Francii neznámého či málo známého zahraničního autora a seznámit s jeho dílem francouzské čtenáře. Ti by měli touto cestou poznat odlišný literární temperament, než na jaký byli dosud zvyklí.⁹⁶ V prv-

le-spiegel-publie-une-liste-des-signataires-de-l-appel-a-l-aide-lance-a-l-u-r-s-s-en-aout-1968_2457545_1819218.html#22FIIZvekmZ1FLbi.99 [cit. 9. května 2015].

91 Bousoglou, Amber. „Milan Kundera: En vidante une nation de sa culture on la condamne à mort.“ *Le Monde*, 19. ledna 1979. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1979/01/19/milan-kundera-en-vidant-une-nation-de-sa-culture-on-la-condamne-a-mort_2786536_1819218.html#ckq2iRdQj8rDoMwj.99 [cit. 9. května 2015].

92 s.a. „Première séance (lundi, le 2 octobre 1978, seize heures).“ *Liberté*, vol. 21, n°4–5, 1979, s. 5–40. Dostupné z: <http://id.erudit.org/iderudit/60186ac> [cit. 9. května 2015].

93 Grenier, Roger. „Une peinture burlesque des premiers années de la révolution ‚Cœur de Chien‘, de M. M. Boulgakov.“ *Le Monde*, 5. února 1971. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1971/02/05/une-peinture-burlesque-des-premieres-annees-de-la-revolution-c-ur-de-chien-de-mm-boulgakov_3061457_1819218.html#ijhs2cByPpyV1Brw.99 [cit. 9. května 2015].

94 „M. Husak rend hommage aux troupes soviétiques d'occupation.“ *Le Monde*, 9. května 1972. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1972/05/09/m-husak-rend-hommage-aux-troupes-sovietiques-d-occupation_2383681_1819218.html#6gac9KzyAxPSpPch.99 [cit. 9. května 2015].

95 Alexakis, Vassilis. „Ce que les Français ont lu cette année.“ *Le Monde*, 28. června 1974. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1974/06/28/ce-que-les-francais-ont-lu-cette-annee_2541723_1819218.html#3703IIUEAd1kkACl.99 [cit. 9. května 2015].

96 „Le Prix Segquier.“ *Le Monde*, 8. února 1974. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1974/02/08/le-prix-seguier_2532805_1819218.html#00IE51p7Qhkd7ebo.99 [cit. 9. května 2015].

ním roce své existence je cena udělena rakouskému autorovi Thomasi Bernhardovi.⁹⁷ V rozhovoru s Vivien Forresterovou Kundera přiznává, jak se změnil jeho postoj k cílovému publiku jeho románů:

V roce 1970 jsem najednou ztratil publikum, o kterém jsem si myslel, že je moje a že píšu pro ně. Přesto jsem psal dál a pořád stejně. Uvědomil jsem si, že nepíšu pro jedno konkrétní publikum, ale pro všechny.⁹⁸

V roce 1975 se objevuje další adaptace Kunderovy knihy, tentokrát je to *Valčík na rozloučenou* ve filmovém zpracování Jeana Pierra Blanca.⁹⁹

V červenci 1975 se v deníku *Le Monde* objevuje zpráva, že od počátku akademického roku „jeden z nejlepších současných československých spisovatelů“¹⁰⁰ bude vyučovat na univerzitě v Rennes, která ho pozvala krátce poté, co obdržel cenu Médicis. Spisovatel opouští Československo 20. července 1975. Počátkem srpna přijíždí do Paříže a následně do Rennes. Začátkem října nový profesor srovnávací literatury zahajuje svůj první seminář v zahraničí — „Román Franze Kafky a kulturní tradice střední Evropy“.¹⁰¹ Československé autority spisovatelů údajně povolily dočasně odcestovat. Před svým odjezdem Kundera veřejně prohlásil, že v žádném případě nemá v úmyslu opustit svou zemi natrvalo.¹⁰² Stává se tak „Pražákem z Rennes“,¹⁰³ „jediným českým spisovatelem žijícím v zahraničí, který není emigrantem a ani se jím netouží stát. Francie se mu stala literární vlastí“,¹⁰⁴ jelikož v jeho skutečné vlasti byly v té době

97 „Le prix Séguier au romancier autrichien Thomas Bernhard.“ *Le Monde*, 28. května 1974. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1974/05/28/le-prix-seguier-au-romancier-autrichien-thomas-bernhard_2522304_1819218.html#PCQOAh67QTklTuTZ.⁹⁹ [cit. 9. května 2015].

98 Forrester, Vivien. „Milan Kundera.“ *Ina. fr*, 1975. Dostupné z: <http://www.ina.fr/video/CPB76065770/milan-kundera-video.html> [cit. 9. května 2015].

99 „Décès du réalisateur Jean Pierre Blanc.“ *Le Monde*, 23. května 2004. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/2004/05/23/deces-du-realisateur-jean-pierre-blanc_365957_1819218.html#bAv34KQiuJ6WDRx7.99 [cit. 18. září 2015].

100 „L'écrivain Milan Kundera est autorisé à enseigner en France.“ *Le Monde*, 23. července 1975. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1975/07/23/l-ecrivain-milan-kundera-est-autorise-a-enseigner-en-france_2574614_1819218.html#PuZeijjtvEYbepMC.99 [cit. 9. května 2015].

101 Ricard, François. „Bibliographie de l'œuvre.“ Kundera, Milan: *Œuvre*, Paris : Gallimard, 2011, s. 1447.

102 „L'écrivain Milan Kundera est autorisé à enseigner en France.“ *Le Monde*, 23. července 1975. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1975/07/23/l-ecrivain-milan-kundera-est-autorise-a-enseigner-en-france_2574614_1819218.html#PuZeijjtvEYbepMC.99 [cit. 9. května 2015].

103 Poirot-Delpech, Bertrand. „Humour sombre du métèque.“ *Le Monde*, 14. července 1978. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1978/07/14/l-humour-sombre-du-meteque_2999398_1819218.html#a7JezGJGYOrPYvQ4.99 [cit. 9. května 2015].

104 Wagener, Françoise. „La Valse aux adieux.“ *Le Monde*, 23. ledna 1976. Dostupné z: http://www.lemonde.fr/archives/article/1976/01/23/la-vals-aux-adioux_2957037_1819218.html#OBB7DiYs2pzilCai.99 [cit. 9. května 2015].

jeho knihy vyňaty z knihoven a bylo mu zakázáno publikovat. Právě tehdy skutečně začíná Kunderův boj proti politické a ideologické interpretaci jeho románů, boj za ideu střední Evropy, boj za román, které známe tak dobře z pozdějších let. To už je ale jiný příběh.